

ОСВЕТЉЕЊА

Ејуп Мушовић

Научно откровење Раса

Стицајем околности долина Рашке, која територијално припада општини Нови Пазар, једно од врло интересантних подручја за археологију, остало је до недавно, археолошки неиспитано. У новије време, мислим понајвише заслугом Завода за заштиту споменика културе из Краљева, археолошки локалитети са овог подручја привукли су пажњу научних кругова СР Србије тако да се сада ради на неколико значајних локалитета као што су: Црква светих апостола Петра и Павла у Новом Пазару, Бурђеви ступови, Сопоћани, Попе и Рас. За сад су још остали потпуно нетакнути неки локалитети, међу којима посебну пажњу привлаче Јелеч и Дежева, често помињане престонице Немањића. На основу спољних индикатора може се претпоставити да су и Јелеч и Дежева врло интересантни за археологију. Но, сигурно је да ова два локалитета још увек нису угрожена људском руком те овде земља може да буде чувар онога што је некада скривала. То није био случај са другим локалитетима, посебно са данашњим Пазариштем, местом где се налазио Рас (Подграђе). Ту су се укрстили путеви Нови Пазар — Тутин — Сопоћани, недавно је и Комбинат „УкраС“ из Новог Пазара, изградио свој пут до рудника који пролази средином Пазаришта. Године 1972. прокопан је преко Пазаришта градски водовод и на крају ту је изграђено неколико зграда од којих једна на темељима неке средњовековне грађевине.

Приликом свих ових радова наилазило се на остатке грађевина, на гробове, пронађено је много здраве керамике и у комадима, метала, костију и других предмета, а све је то говорило да се ради о озбиљном археолошком налазишту те да треба што пре приступити његовој научној обради.

Озбиљније се археолошком истраживању Раса пришло 1971. године када је формирана Републичка комисија за археолошка ископавања, конзервацију и

презентацију средњовековног Раса, а за њеног председника именован је др Јован Ковачевић, професор Универзитета из Београда.

Задужења да изводе радове на Расу добили су Војни музеј из Београда, Археолошки институт Српске академије наука, Археолошка катедра Филозофског факултета из Београда, Историјски музеј Србије, Републички завод за заштиту споменика културе из Београда, Завод за заштиту споменика културе из Краљева и Завичајни музеј из Новог Пазара.

По
ве
ба

Историјски се знало да је Рас играо врло значајну улогу у прошлости и као византијско утврђење и посебно као престоница српских средњовековних владара. Међутим, до недавно није се знало право место где се налазило ово утврђење. Мислило се да је код Цркве светих апостола Петра и Павла, јер се често помиње да је ова црква у Расу. Неки су мислили да је у Дежеви. Др Хазим Шабановић, наш истакнути турколог сматрао је да остатке Раса треба тражити у Новом Пазару, на месту где је сада Градска тврђава, а Еванс је сматрао да је данашња Рашка некадашња престоница Немањина, што, разуме се, нема никаквог основа.

Гиљфердинг, Новаковић и Цвијић тражили су Рас на данашњем Пазаришту 7 километара од Новог Пазара.

Посебна заслуга што је дефинитивно утврђена локација Раса, припада Б. Вулићу и Ј. Нешковићу, који су, пре неколико година, обишли градину изнад Пазаришта и утврдили да се на њеном платоу налазе остаци тврђаве Рас и чак су тада били у могућности да дају димензију тврђаве. Да су били сасвим у праву потврдила су и археолошка откопавања на том делу која је вршио Војни музеј 1972. године. Према томе Рас (тврђава) се налази на Градини, брду које се издиже изнад самог ушћа Себечевке у Рашку, док се у равничарском делу овог ушћа налази привредни део града или Подградец. Тај део се у периоду продора Турака називао Трговиште и са појавом овог новог имена Рас се, као име, губи. Ново име дато је по томе што је ту био трг. Нешто касније и ово име је замењено са Пазариштем и тај део се и данас тако зове.

Зашто је дошло до потпуног замирања Раса, до чињенице да је његово име нестало, дефинитивно ће дати, надамо се, одговор најновија археолошка ископавања, али свакако да треба тражити разлоге у томе што је ова тврђава неколико пута паљена и што је изгубила скоро сваки значај са преношењем престонице на југ (од доба краља Милутина).

Финансијска средства за радове на Расу требало је, према првом договору, да уложе: Скупштина општине Нови Пазар, Војни музеј, Заједница за научни рад Србије, Републичка заједница културе, Завод за

заштиту споменика културе из Краљева (за конзервацију цркве на Пазаришту) Историјски музеј Србије и тако је то било у 1971. и 1972. години. Одлучено је да сав покретни материјал припадне новооснованом Завичајном музеју у Новом Пазару.

У 1971. години извршени су припремни радови за археолошка истраживања Раса: крчење шуме, оспособљавање пута, организовање радилишта и административно правни проблеми.

У 1972. години радови су се одвијали према плану. У једном кратком материјалу Републичке комисије за Рас кратко су сажети резултати тих радова па их до-
словце уносимо онако како тамо стоји:

По
в
с
ља

СТАРО ТРГОВИШТЕ

Показало се да је старо Трговиште јединствен локалитет на коме има споменика у хронолошком распону од око хиљаду година. На истраженом простору најстарији споменик зидана двојна гробница обухваћена капелом. Аналогне гробнице датирају се у VI век. Има индиција да су неколико гробова испод капеле чак и старији. Следећи период, који се може археолошки посведочити припада највероватније XII веку и то некропола у којој је у једном гробу нађен накит (минђуша), XII века, и црква, која је откопана 1958. године, и која је имала живопис на основу чије стилске анализе датира у XII век. (Завод за заштиту споменика културе из Краљева је ову цркву конзервирао).

Најзначајнији објекти на старом Трговишту су четири камене куће, истог типа: правоугаоне са порталом на углу фасаде. Две су припојене једна уз другу тако да чине целину а фасаде су окренуте ка поплочаној улици. Највећа, веома монументална, имала је прилазно степениште. У оквиру комплекса кућа нађен је новац од XIV века (Душан као краљ) пре 1346. године) до XVI века. Унутар кућа било је каснијих преправки од зидова рађених у блату. За сад се може претпоставити да се не ради о стамбеним зградама већ о занатским радионицама и трговачким просторијама. Испод темеља једне од ових кућа откривени су трагови једне још старије зграде која ће касније бити потпуно испитана. Од покретног материјала нађено је обиље керамике, па и целих посуда, гвоздени предмети за кућну употребу, мноштво животињских костију и слично. Како се међу животињским костима налази много костију свиње може се закључити да је становништво ових зграда било хришћанско све до XVI века. Најмлађа фаза живљења на старом Трговишту се огледа у отпадној јами XVIII века која се налази у једној

од кућа које је била срушена и напуштена. Овом врену вероватно припадају неки зидови у сухозиду.

Треба истаћи да је значај овог локалитета у томе што су откривени грађевински објекти цивилне архитектуре Подграђа у коме се интензивно живело кроз векове. До сада код нас се највише пажње обратило црквеној архитектури, па војној, док је градска стамбена и јавна архитектура остала непозната. Можемо се надаги да ће старо Трговиште унети нова светла у овај проблем средњовековног живота код нас.

По
ве
ба

Г Р А Д И Н А

У кампањи 1972. године, предвиђена су систематска ископавања јужног и западног сектора на утврђењу (Рас). У првој фази ископавања у току августа постигнута су следећи резултати: Потпуно је откривена Кула I, која је полукружног облика и с обзиром на своје димензије и доминантан положај предпоставља се да је у питању главна кула утврђења. За сада се на основу очуваних зидова могу издвојити две фазе изградње. Уз спољно полукружно лице бедема Куле I, предпоставља се да је имала заштитну намену, тј. појачане кружне куле на најугроженијем и најприступачнијем делу утврђења. На јужном сектору је поред откривања унутрашњих и спољних лица западног бедема, дужине око 60 метара, такође је откривена Кула II, споља полукружног, а изнутра правоугаоног облика. Посебно је значајно откриће хоризонта гари који је констатован на целој ископаној површини после уклањања билићних култура и шута. Овај хоризонт гари је последица интензивне паљевине и непрекидно се пружа дуж бедема у унутрашњости града, уз бедеме са спољне стране и унутрашњости кула. Хоризонт гари, према досадашњим резултатима истраживања, највероватније претставља задњи хоризонт живота у тврђави и наводи на претпоставку да је утврђење страдало у пожару после чега више није било обновљено.

Поред мноштва керамике и металних предмета који су нађени на самој тврђави треба посебно истаћи значајан налаз новца (17 комада) краља Радослава који представљају својеврстан раритет (Краљ Радослав 1228—1234). Значајан налаз представља и једна метална здела на којој је изгравиран лик владара са две заставе.

У 1973. години радови на Расу нису настављени онако како је то планирано, због недостатка материјалних средстава. Војни музеј је одустао од радова у овој години због рестрикције средстава, а Републичка заједница културе није показала потребно разумевање за радове на Расу у 1973. години и за то није издвојила ни динара. Средства су доделили једино Скупшти-

на општине Нови Пазар 90 000 динара и Заједница за научни рад 50 000 динара.

Са средствима Заједнице за научни рад вршена су у 1973. години ископавања на Трговишту, али су та ископавања због ограничених средстава била скоро симболична. Са средствима Скупштине општине вршена је конзервација на најугроженијим објектима на Трговишту.

На последњој седници Републичке комисије за Рас, која је одржана октобра ове године у Београду, закључено је да Рас заслужује много већу пажњу него што му се указује, што су показали досадашњи налази, и да ће се наредне 1974. године уложити много већа средства за његово даље истраживање. У овом тврђењу сви су били јединствени па отуда и наде да ће се ти закључци реализовати.

По
ве
ља